

SALMON SIBAG
MONTEFJORE

PISMA
KOJA SU
PROMENILA
SVET

Preveo
Nenad Dropulić

■ Laguna ■

Naslov originala

Simon Sebag Montefiore

WRITTEN IN HISTORY

Copyright © 2018 by Simon Sebag Montefiore

First published by Weidenfeld & Nicolson, an imprint of The Orion Publishing Group, London

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

Posvećeno Lili Batšibi

Sadržaj

Uvod	13
------	----

Ljubav

Henri Osmi Ani Bolen, maj 1528.	29
Frida Kalo Dijegu Riveri, bez datuma	30
Tomas Džeferson Mariji Kozvej, 12. oktobar 1786.	32
Katarina Velika knezu Potemkinu, 18. marta 1774.	37
Džejms Prvi Džordžu Vilijersu, vojvodi od Bakingema, 17. maj 1620.	39
Vita Sakvil-Vest Virdžiniji Vulf, 21. januar 1926.	41
Prepiska Sulejmana Veličanstvenog i sultanije Hurem, oko 1530.	42
Anais Nin Henriju Mileru, avgust 1932.	44
Aleksandra Raspućinu, 1909.	49
Horacio Nelson Emi Hamilton, 29. januar 1800.	50
Napoleon Bonaparta Žozefini, 24. april 1796.	53
Aleksandar Drugi Kaći Dolgorukoj, januar 1868.	56
Josif Staljin Pelagiji Onufrijevoj, 29. februar 1912.	58

Porodica

Elizabeta Prva Meri Prvoj, 16. mart 1554.	63
Vilma Grinvald Kurtu Grinvaldu, 11. jul 1944.	66
Kadašman-Enlil Amenhotepu Trećem, oko 1370. p. n. e.	67
Oliver Kromvel Valentajnu Voltonu, 4. jul 1644.	69
Tusen Luvertir Napoleonu, 12. jul 1802.	71

Aleksandar Prvi sestri Katarini, 20. septembar 1805.	73
Čarls Prvi Čarlsu Drugom, 29. novembar 1648.	74
Svetlana Staljina svom ocu Staljinu, sredinom tridesetih godina	77
Avgust Gaju Cezaru, 23. septembar 2. n. e.	78
Jozef Drugi svom bratu Leopoldu Drugom, 4. oktobar 1777.	79
Ramzes Veliki Hatusiliju, hetitskom kralju, 1243. p. n. e.	80

Stvaralaštvo

Mikelandelo Đovaniju da Pistoji, 1509.	85
Volfgang Amadeus Mocart rođaki Marijani, 13. novembar 1777.	86
Onore de Balzak Evelini Hanskoj, 19. jun 1836.	89
Pikaso Mari-Terez Valter, 19. jul 1939.	91
Džon Kits Fani Braun, 13. oktobar 1819.	92
T. S. Eliot Džordžu Orvelu, 13. jul 1944.	94

Hrabrost

Sara Bernar gospođi Patrika Kembela, 1915.	99
Fani Barni svojoj sestri Ester, 22. mart 1812.	100
Dejvid Hjuz svojim roditeljima, 21. avgust 1940.	106

Otkrića

Ejda Lavlejs Endruu Krosu, oko 16. novembra 1844.	111
Vilbur Rajt Smitsonovom institutu, 30. maj 1899.	113
Džon Stivens Henslou Čarlsu Darvinu, 24. avgust 1831.	114
Ferdinand i Izabela, kralj i kraljica Kastilje i Aragona, Kristiforu Kolumbu, 30. mart 1493.	116
Kristifor Kolumbo Ferdinandu i Izabeli, 29. april 1493.	117

Turizam

Anton Čehov Anatoliju Konjiju, 16. januar 1891.	125
Gistav Flober Luju Bujeu, 15. januar 1850.	128

Rat

Petar Veliki Katarini Prvoj, 27. jun 1709.	133
Napoleon Žozefini, 2. decembar 1805.	134
Dvajt D. Ajzenhauer svim savezničkim vojnicima, 5. jun 1944.	135
Katarina, vojvotkinja od Oldenburga, svom bratu Aleksandru Prvom, 3. septembar 1812.	136
Filip Drugi vojvodi od Medine Sidonije, 1. jul 1588.	137
Harun el Rašid Nićiforu Prvom, 802. n. e.	138
Raspućin Nikolaju Drugom, 17. jul 1914.	138

Krv

Pajanh Nođmeti, oko 1070. p. n. e.	143
Vladimir Iljič Lenjin boljševicima Penze, 11. avgust 1918.	143
Josif Staljin Klimentu Vorošilovu, 3. jul 1937.	144
Mao Cedung Crvenoj gardi gimnazije Univerziteta Đinghua, 1. avgust 1966.	145
Josip Broz Tito Josifu Staljinu, 1948.	147

Razaranje

Teobald fon Betman-Holveg grofu Leopoldu Berhtoldu, 6. jul 1914.	151
Hari Truman Irvu Kapsinetu, 5. avgust 1963.	153

Katastrofa

Plinije Mlađi Tacitu, oko 106/107. n. e.	157
Volter gospodinu Tronšenu, 24. novembar 1755.	161

Prijateljstvo

Kapetan A. D. Čater svojoj majci, Božić 1914.	165
Marko Antonije Oktavijanu (kasnije Avgustu), oko 33. p. n. e.	167
Prepiska između Karla Marksa i Fridriha Engelsa, jul 1862 – novembar 1864.	169
Frenklin D. Ruzvelt Vinstonu Čerčilu, 11. septembar 1939.	175
Adolf Hitler Benitu Musoliniju, 21. jun 1941.	176
Prepiska kneza Potemkina i Katarine Velike, oko 1774.	183

Ludorije

Georg fon Hilzen Emilu fon Gercu, 1892.	187
Markiz De Sad „glupim zlikovcima koji me muče“, 1783.	188
Prepiska carice Aleksandre i Nikolaja Drugog, 1916.	190

Pristojnost

Marija Terezija Mariji Antoaneti, 30. jul 1775.	197
Mahatma Gandi Hitleru, 24. decembar 1940.	198
Abraham Linkoln Julisizu Grantu, 13. jul 1863.	201
Džon Profjumo Haroldu Makmilanu, 5. jun 1963.	203
Žaklina Kenedi Nikiti Hruščovu, 1. decembar 1963.	204
Babur svom sinu Humajunu, 11. januar 1529.	206
Emil Zola Feliksu Foreu, 13. januar 1898.	207
Lorenzo Veličanstveni Đovaniju de Medičiju, 23. mart 1492.	213

Oslobodjenje

Emelin Pankherst Ženskom društvenom i političkom savezu, 10. januar 1913.	219
--	-----

Roza Parks Džesiki Mitford, 26. februar 1956.	221
Nelson Mandela Vini Mandeli, 2. april 1969.	223
Abram Hanibal Petru Velikom, 5. mart 1722.	225
Prepiska Simona Bolivara, Manuele Saens i Džejmisa Torna, 1822–1823.	226

Sudbina

Oskar Vajld Robertu Rosu, 28. februar 1895.	233
Prepiska između Aleksandera Hamiltona i Arona Bera, jun 1804.	234
Anonimno pismo lordu Mauntiglu, oktobar 1605.	240
Babur Humajunu, 25. decembar 1526.	242
Nikita Hruščov Džonu F. Kenediju, 24–26. oktobar 1962.	245
Aleksandar Puškin Jakobu van Hekerenu, 25. januar 1837.	249

Moć

Staljin Valeriju Mežlauku, april 1930.	255
Čerčil Ruzveltu, 20. maj 1940.	255
Prepiska između Ričarda Prvog i Saladina, oktobar–novembar 1191.	256
Artur Džejms Balfur lordu Rotšildu, 2. novembar 1917.	258
Džordž Buš Bilu Klintonu, 20. januar 1993.	259
Nikolo Makijaveli Frančesku Vektoriju, 3. avgust 1514.	261
Henri Sedmi svojim „dobrim prijateljima“, jul 1485.	263
Džon Adams Tomasu Džefersonu, 20. februar 1801.	264
Prepiska vojvode od Marlboroa, kraljice Ane i Sare, vojvotkinje od Marlboroa, 13. avgust 1704.	265
Donald Dž. Tramp Kim Džong Unu, 24. maj 2018.	266

Pad

Abdelrahman Treći svojim sinovima, 961. n. e.	271
Simon bar Kohba Ješui, oko 135. n. e.	272
Amurapi kralju Alasije, oko 1190. p. n. e.	273
Aurangzeb svom sinu Muhamedu Azam-šahu, 1707.	274
Bolivar Hoseu Floresu, 9. novembar 1830.	275

Oproštaj

Leonard Koen Marijani Ilen, jul 2016.	279
Anrijeta Đakomu Kazanovi, jesen 1749.	280
Čerčil supruzi Klementini, 17. jul 1915.	282
Nikolaj Buharin Staljinu, 10. decembar 1937.	283
Franc Kafka Maksu Brodu, jun 1924.	288
Volter Rali supruzi Bes, 8. decembar 1603.	289
Alan Tjuring Normanu Rautlidžu, februar 1952.	292
Če Gevara Fidelu Kastru, 1. april 1965.	294
Robert Ros Moru Adiju, 14. decembar 1900.	297
Lukrecija Bordžija Lavu Desetom, 22. jun 1519.	299
Hadrijan Antoninu Piju – i svojoj duši, 10. jul 138. n. e.	301
Izjave zahvalnosti	303
Izjave zahvalnosti vlasnicima autorskih prava	305

Uvod

Dragi čitaocē,

Nema ničeg boljeg od neposrednosti i izvornosti pisma. Mi ljudi imamo nagon da beležimo osećanja i uspomene koje bi se mogle izgubiti u vremenu i da ih jedni drugima poveravamo. Očajnički žudimo da potvrdimo odnose, veze ljubavi ili mržnje, pošto svet nikada ne miruje i naši životi su niz početaka i krajeva; kad taj niz beležimo na papir možda osećamo da nam je život stvarniji, gotovo večit. Pisma su književni protivotrov prolaznosti života i, naravno, mušičavoj nestalnosti interneta. Gete je mnogo razmišljao o čaroliji pisama i smatrao ih je „najznačajnijim spomenikom koji čovek može da ostavi za sobom“. A ti nagoni su ispravni; pisma žive još dugo posle smrti njihovih junaka. U politici, diplomatiji i ratu pak, naredbe ili obećanja moraju se dokumentovati. Mnogo je ostvareno posredstvom pisama i mi ih sva ovde slavimo.

Postoji mnogo zbirki neobičnih i komičnih pisama, ali ova su odabrana ne samo zato što su zabavna nego zato što su na neki način promenila tok ljudskih života, u ratu i u

miru, u umetnosti i kulturi. Omogućavaju nam da zavirimo u opčinjujuće živote, bilo kroz oči genija, čudovišta ili obične osobe. Ovo su pisma iz brojnih kultura, tradicija, zemalja i naroda: od drevnog Egipta i Rima do savremene Amerike, Afrike, Indije, Kine i Rusije u kojoj sam mnogo istraživao i radio, zbog čega ima pisama mnogih Rusa, od Puškina do Staljina. U njima se, između ostalog, govori o borbi za slobode koje mi danas smatramo suštinskim, u njima su i naređenja za zločine koje smatramo nedopustivim. Tu su i ljubavna pisma i pisma koja pokazuju moć carica, glumica, tirana, umetnika, kompozitora, pesnika.

Odabrao sam pisma koja su pisali faraoni pre tri hiljade godina, sačuvana u zaboravljenim bibliotekama palih gradova – i pisma napisana u ovom veku. Pisma su svakako imala svoje zlatno doba: pet stoleća od srednjeg veka do opšte upotrebe telefona tridesetih godina dvadesetog veka, a gotovo su nestala devedesetih godina dolaskom mobilne telefonije i interneta. Lično sam se uverio u to istražujući Staljinove arhive. Tokom dvadesetih i tridesetih Staljin je pisao duga pisma i poruke svojim saradnicima, a i nepoznatima, naročito dok je boravio na jugu na odmoru, ali kad su uspostavljene bezbedne telefonske linije, odjednom je prestao da ih piše.

Pisma su, prirodno, vladari i najviši staleži počeli da koriste uskoro pošto je nastalo samo pisanje; bila su savršeno sredstvo za upravljanje i mnogo više od toga. Tokom poslednja tri milenijuma pisma su bila sve ono što su danas novine, telefon, radio, televizija, imejl, telefonske poruke svih vrsta i blog. Ova antologija sadrži pisma izvorno napisana klinastim pismom, drevnim sistemom urezivanja oznaka zaoštrenom trskom na ravne vlažne glinene tablice koje su se kasnije sušile na suncu, korišćenim na Bliskom istoku tokom Bronzanog i Gvozdenog doba. I pisma napisana na papirusu,

pravljenom od srži biljke papirus od trećeg milenijuma pre nove ere. Zatim su se pisma pisala na pergamentu – čvršćoj osušenoj životinjskoj koži – sve dok papir nije nastao u Kini početkom drugog veka pre nove ere i postepeno stigao preko srednje Azije u Evropu. Tu je početkom petnaestog veka, zahvaljujući jeftinijoj i jednostavnijoj proizvodnji, papir najzad postao pristupačan gotovo svima. Pisanje pisama bilo je na vrhuncu između petnaestog i početka dvadesetog veka, ne samo zbog dostupnosti papira nego i zato što su glasnici lakše putovali i nosili ih, kao i zbog nastanka i razvoja poštanske službe.

Pisma nisu bila samo praktična – bila su deo novog poretka, sveta zakona i ugovora, odgovorne vlasti i finansija i javnog morala. Iznad svega bila su deo novog stanja svesti, svežih ideja i savremenih vizija o tome kako treba živeti, bila su znak privatnosti kao i sredstvo za reklamiranje i doprinela su rastućem osećaju međunarodnog društva i lične svesti.

Neka pisma nastala su s namerom da deluju kao reklama, druga pak da ostanu potpuna tajna. Raznovrsnost upotrebe pisama jedna je od radosti ovakve zbirke. Najveći deo pisama govorio je o nezanimljivim svakodnevnim praktičnim stvarima – o poručivanju robe, plaćanju računa, ugovaranju sastanaka. Na vrhuncu pisanja pisama kao umetnosti i sredstva, pismeni ljudi provodili su mnogo vremena za stolom, ponekad pod lošim svetlom, opsesivno pišući. Katarina Velika u šali je sebe nazivala „grafomanijakom“ (takođe i „plantomanijakom“ zbog svoje ljubavi prema baštovanstvu), a jedini način upravljanja carstvom, rukovođenja ratom i državom bilo je grozničavo pisanje pisama. Pismo je bilo način da njihovi autori prošire svoje postojanje van svojih soba, kuća, sela i zemalja, da dosegnu do drugih svetova i dalekih snova. Pisanje pisama bilo je ujedno i zamorna

dužnost i rasonoda; imejlovi i telefonske poruke nastaju uz mnogo manje napora, ali su možda suviše laki, toliko nezvanični da više ne poštujuemo moć samih reči, mada, naravno, zbog sažetosti, brzine i uzbudljivosti tekstualne poruke izazivaju zavisnost koliko su i suštinski važne u savremenom životu. Sve do dvadesetog veka vrlo malo ljudi, čak i državnih poglavara, imalo je službe koje su im pomagale s nepreglednom prepiskom, i većina njih je sama pisala i pečatila (delimično i zbog bezbednosti) sopstvena pisma – uključujući i osobe koje se pojavljuju u ovoj knjizi kao što su Linkoln, Katarina i Nikolaj Drugi koji su čak lično lepili marke na svoja pisma.

Naravno, autori pisama ne govore uvek istinu u pismima i postoji postupak izbora koja pisma treba sačuvati, a koja uništiti. No, u svakom slučaju pismo odražava jedinstveni trenutak u vremenu i iskustvu – ono što je Gete nazivao „neposrednim dahom života“. Mnoge lomače pisama paljene su da bi se uništili dokazi o tajnim dogovorima i zabranjenim ljubavima. To se dešavalo često u viktorijanskim i edvardijanskim porodicama posle smrti velikaša – uključujući i moju. Ali uništiti pismo, smatrao je Gete, čak i radi diskrecije, značilo je uništiti sam život.

Pisanje istorije, slično savremenom novinarstvu, puno je ogovaranja, nagađanja, mitologije, laži, nesporazuma i kleveta. Kada čitamo tabloidne novine ili sajt sa tračevima, znamo da je otprilike polovina onoga što pročitamo neistina, dok u privatnim pismima uživamo jer znamo da su istina. Ne oslanjamo se na tračeve; čujemo izvorne reči. Tako je Staljin govorio sa svojim dželatima; ovako je Hurem s ljubavlju govorila Sulejmanu Veličanstvenom, ili Frida Kalo Dijegu Riveri; a tu su, naravno, Mocartova bezgranično prosta pisma njegovoj rođaci Marijani.

Ova pisma pripadaju različitim vrstama. Prvo: javna pisma. Mao Cedung otpočeo je Kulturnu revoluciju pismom u kom je studentima naredio da napadnu svoje starešine; Balfur je Jevrejima obećao otadžbinu; pismo Emila Zole „Optužujem!“ suočilo je Francusku s njenim rasizmom i antisemitizmom.

U dvadeset prvom veku, plašim se, takvi protesti zvuče jezivo savremeno – i neporecivo neophodno u našem novom otrovnom dobu antisemitizma s obe strane Atlantika, ne samo na desnici nego, naročito u Velikoj Britaniji, u glavnim tokovima socijalističke levice, a ta odbojna struja vodi unazad pravo ka Staljinovim antisemitskim čistkama. No, ona ide i dalje: marksizam je ponovo u modi. U zbirku sam dodao deo dragocene prepiske između dvojice tvoraca marksizma, Karla Marksa i Fridriha Engelsa, čiji će opaki i besramni rasizam i antisemitizam možda iznenaditi one koji su ih smatrali nesebičnim i uzvišenim borcima za svakodnevnu pristojnost i jednakost. Daleko od toga – njihova pisma puna su reči kao što su „crnja“ i „Ješa“, kao i razmišljanja o jevrejskom polnom organu njihovog suparnika Lasala. Ovo će možda zapanjiti neke čitaoce.

U vekovima pre popularnosti štampe mnoga pisma bila su napisana da bi se prepisivala i delila u društvu. Tako su u javnim pismima velikana kao što su Volter i Katarina Velika uživali u književnim salonima širom Evrope. Slična je i druga vrsta zvaničnih pisama: objave vojne pobede ili poraza. Čak odmah posle bitke, dok su bojišta puna drhtavih i iskasapljenih tela, iscrpljeni zapovednici sedali su u polusrušene kolibe ili za sklepane stolove na otvorenom i čitavu noć pisali pisma da objave svoje pobede svetu. Posle pobeđa kod Poltave, na Austerlicu ili kod Blenama, Petar Veliki, Napoleon i Marlboro objavili su vesti svetu – mada su se

takođe privatno hvalisali i svojim suprugama i ljubavnicama. „Dođi i slavi sa mnom!“, napisao je Petar Veliki svojoj ženi.

Sve donedavno, svi pregovori ili zapovesti, naročito vojne i političke, beleženi su u pisma koja *nije* trebalo da se čitaju javno. Ovde je prezriva poruka Ramzesa Velikog hetitskom kralju Hatusiliju. Milenijum kasnije, Marko Antonije je u pismu Oktavijanu (budućem caru Avgustu) tvrdio da to što „kreše“ Kleopatru nije politički značajno – iako je očigledno bilo. Preskočimo još hiljadu godina: Saladin i Ričard Lavlje Srce pregovaraju o raspodeli Svete zemlje. Pet vekova kasnije Filip Drugi naređuje svom admiralu Medini Sidoniji da povede armadu na Englesku – iako admiral veruje da će taj poduhvat propasti. Prolazi još četiristo godina i divimo se Linkolnovom plemenitom duhu u pismu generalu Grantu. A u dvadesetom veku nema važnije prepiske od one između Ruzvelta i Čerčila tokom meseci očaja 1940. Noć pre invazije na Sovjetski Savez Hitler je otkrio svoje motive u pismu svom savezniku Musoliniju na vrhuncu svoje nadmene razmetljivosti. Ovde je i jedno pismo koje nikad nije poslato: Ajzenhauerovo pismo namenjeno vojnicima za slučaj da Dan D propadne.

Postoji i posebna vrsta pisama koja su istovremeno i politička i lična, a ta pisma naročito su važna u diktaturama, u kojima je intimni život vladara i politički. Kao što vidimo u mnogim autokratijama dvadeset prvog veka, kada pojedinac ima apsolutnu vlast, sve lično ujedno je i političko. Ljubavna pisma Henrija Osmog Ani Bolen i Džejmisa Prvog njegovom privlačnom ljubimcu vojvodi od Bakingema politički su važna – vladareva ljubavna sklonost utiče na upravljanje zemljom. Odvratne zabave koje su caru Vilhelmu Drugom priređivali njegovi dvorani, a obično su obuhvatale anuse i kobasice, otkrivaju prostačku nesposobnost koja je pretila

evropskom miru. Katarina Velika i knez Potemkin, ljubavnici i politički partneri, bili su strastveno romantični, ali i vrlo oštroumni političari. Među njihovim pismima ima nekih, dugih po desetak, pa i petnaestak strana, u kojima raspravljaju o svakoj strani vlasti – o diplomatiji, ratu, finansijama i osoblju. No, bave se i pitanjima domaćinstva – prikupljanjem umetničkih dela, izgradnjom kuća, seksualnim pustolovina i, naravno, zdravljem: nijedno pismo iz osamnaestog veka nije potpuno bez rasprave o hemoroidima. No, njihova kratka ljubavna pisma podsećaju na savremene imejlove ili tekstualne poruke. Takva pisma nije trebalo da čita niko osim primalaca, ali većina je sačuvana posle njihove smrti. Potemkin je umro u divljim stepama Moldavije stežući svežanj Katarininih pisama uvezan trakom; plakao je čitajući ih.

Ta *zaista* privatna prepiska slavi ljubav i seks, ali takva pisma čuvala su se pod ključem. Aleksandar Drugi i njegova ljubavnica (kasnije i supruga) Kaća razmenjivali su najerotičnija pisma koja je ikada pisao neki šef države. U to vreme pretpostavljali su da ih niko nikada neće videti – ali mi, evo, čitamo pisma Vite Sakvil-Vest i Virdžinije Vulf, Napoleona i Žozefine, Eme Hamilton i Nelsona. Balzakova prepiska s njegovom obožavateljkom Poljakinjom, lepom groficom Hanskom, toliko su strastvena da su se zaljubili jedno u drugo pre nego što su se videli – samo zahvaljujući moći pisama. Prepiska Anais Nin s Henrijem Milerom toliko zrači seksualnošću, toliko je raskalašna da gotovo ima ukus putenosti. „Više od poljubaca“, napisao je Džon Don, „pisma spajaju duše.“ I tela.

Prirodno, odabrao sam intimna pisma i bola i zadovoljstva, početaka i krajeva ljubavi; jedno od najupečatljivijih je malo kome poznati „razgovor“ Tomasa Džefersona između njegove Glave i Srca, pismo napisano mladoj ljubavnici koja

ga je ostavljala. To je svakako jedna od najboljih analiza ljubavnog ludila svih vremena – a oštroumnost te analize ne čudi jer je njen autor takođe i tvorac američke Deklaracije o nezavisnosti.

Slično tome, Simon Bolivar pokušava da okonča svoju vezu s veličanstvenom Manuelom Saens. Udata lepotica Anrijeta, vraćajući se svom mužu, slama srce vrhunskog zavodnika Kazanove. Neposredno pre svoje smrti Leonard Koen oprašta se od svoje ljubavnice na samrti, nadahnuća njegovih velikih pesama kao što je *So Long, Marianne*. Moj omiljeni oproštaj je pismo pobjedničkog kalifa islamske Španije Abdelrahmana Trećeg, koji na samrtnoj postelji zaključuje da je tokom pedeset godina slave svega četrnaest dana uživao u sreći. A malo koje pismo je mučno kao ono u kom Alan Tjuring opisuje kako ga progone kao homoseksualca. Naravno, tu je i nepodnošljivi užas jednog od retkih takvih sačuvanih pisama u kom se žena oprašta od muža u paklu logora smrti Holokausta.

Neka pisma govore o velikim događajima ili pojavama – Kolumbo izveštava svoje vladare o „otkriću“ Amerike; Bitka za Britaniju opisana je u pismu mladog pilota roditeljima. Ovo pismo je posebno dirljivo jer je pilot nedugo zatim poginuo. Čehov piše o patnjama očajnih zločinaca na Sahalinu. Plinije je bio očevidac uništenja Pompeje. Volter razmišlja o zemljotresu u Lisabonu 1755.

Podvrsta koju bismo mogli nazvati turističkom govori o seksualnim pustolovinama u zanimljivim mestima i bila je vrlo omiljena u osamnaestom i devetnaestom veku kada se savremeni način putovanja proširio iz velikih turneja bogatih plemića na srednju klasu koja je putovala vozom, a svet se smanjio kao nikada pre: Čehov i Flober veselom i čarobnom

prozom opisuju susrete s japanskim prostitutkama i egipatskim mladićima.

U zbirci su i porodična pisma, svedočanstva iz prve ruke o bliskim odnosima velikana s njihovom decom kao što su dva mogulska cara: Babur šalje savete o toleranciji svom sinu, Aurangzeb piše sinu na samrtnoj postelji dok mu se carstvo raspada. Dok čeka da mu sude, Čarls Prvi piše svom sinu kakav kralj da bude. Carica Marija Terezija upozorava svoju kćer kraljicu Mariju Antoanetu da će je oholost upropastiti. A bilo je i obrnuto: Svetlana Staljina igra se diktatorke i šalje naređenja svom ocu – uključujući i zapovest o zabrani domaćih zadataka u čitavom Sovjetskom Savezu na godinu dana. Ima i porodičnih neprijatnosti, a one među krunisanim glavama narastaju do epskih razmera. Buduća kraljica Elizabeta Prva preklinje za život polusestru, kraljicu Meri zvanu „Krvava Meri“. Jozef Drugi dolazi u Pariz kao seksualni savetnik svoje sestre Marije Antoanete jer Luj Šesnaesti ne ume da konzumira njihov brak.

Anonimno upozorenje na barutnu zaveru bilo je ključ gušenja pobune – promenilo je istoriju potezom pera. Raspućin je u pismu Nikolaju Drugom pokušao da spreči izbijanje Prvog svetskog rata, ali bezuspešno. Neka pisma su naredbe za pogubljenje: Staljinove poruke podstiču tajnu policiju da ubija „neprijatelje“ koji su zapravo nedužni, a Lenjinove izbezumljeno nalažu pogubljenja nasumičnih žrtava. Pre tri hiljade godina jedan egipatski vladar poručio je svojoj ženi da ubije dvojicu nižih zvaničnika i postara se da njihova tela nestanu. Jedna od mojih omiljenih poruka je ona sažeta Titova poruka Staljinu s pretnjom da će poslati atentatora ako Staljin ponovo pokuša da ga ubije.

Posebna grupa obuhvata samouništenje. Oskar Vajld dobija uvredljivo pismo u kom ga otac njegovog ljubavnika

naziva „sodomitom“. Aleksander Hamilton i Aleksandar Puškin pismima utiru put ka dvoboju u kojima će poginuti. Još jedna naročita vrsta pisama su poslednji pozdravi, na primer, pismo ser Voltera Ralija supruzi uoči pogubljenja. Car Hadrijan, shvativši da umire, piše svom usvojeniku i nasledniku Antoninu Piju. Bolivar, bolestan i iscrpljen, proklinje obe Amerike. Kafka naređuje da se njegovi radovi unište. Ne sumnja samo on u vrednost svog dela; druga tema su muke i razočaranja stvaralaca kakve vidimo u Kitsovom pismu o ljubavi i smrti, u Mikelandelovom pismu s opisom napora oslikavanja Sikstinske kapele ili u pismu kojim T. S. Eliot kao izdavač odbija najnoviji roman Džordža Orvela *Životinjska farma*.

Ovde ćete naći i bezvremena pisma koja govore o neustrašivoj borbi za slobodu u savremeno doba, o oslobođenju robova, o pravu glasa za žene i o građanskim pravima Afro-Amerikanaca. Tusen Luvertir, vođa pobune haićanskih robova protiv Francuza koja je dovela do stvaranja prve nezavisne crnačke republike u Americi, sada preklinje za život svoje porodice. Nelson Mandela govori svojoj ženi Vini kako da živi s nadom, čak i u zatvorskoj ćeliji. Roza Parks sukobljava se s rasnom segregacijom u Alabami. Abram Hanibal, rob uhvaćen verovatno u zapadnoj Africi, zatim prodat na pijaci robova u Istanbulu i poklonjen ruskom caru, postaje prvi crni general u Evropi. Nadarene žene prkose svojim okovima: Ejda Lavlejs piše o svojoj ljubavi prema nauci; Fani Berni i Manuela Saens poriču neophodnost dosadnog braka u kom je muž najvažniji; Emelin Pankherst brani nasilna dela kako bi izvojevala pravo glasa za žene.

Imejl i telefon možda su okončali zlatno doba pisama, ali pisma su zadržala svoju moć – na primer, u diplomatiji. Godine 2018, kad je predsednik Donald Tramp otkazao

dogovoreni susret u Singapuru s mladim i ubilački nastrojenim severnokorejskim diktatorom Kim Džong Unom, učinio je to vrlo trampovskim pismom koje je podstaklo vrlo energičnu prepisku. Sastanak je na kraju ipak održan u Singapuru. Nekoliko dana kasnije, 6. jula, predsednik Kim napisao je Trampu: „Značajan prvi susret s Vašom ekscelencijom zaista je bio početak veličanstvenog putovanja.“ Tramp je uskoro otišao još dalje i hvalio se na jednom mitingu svojom pustolovinom putem pisama: „Bio sam vrlo čvrst, a bio je i on. Natezali smo se tamo-amo. A onda smo se zavoleli, u redu? Ne, zaista – on mi piše divna pisma i to su sjajna pisma.“ Kakva god bila budućnost severnokorejskog nuklearnog oružja, ovo makar dokazuje emotivnu i političku snagu pisma.

Kad već govorimo o novom drskom pakosnom dobu autoritarijanske razmetljivosti, bezdušnog hvalisanja i opakog neprijateljstva u javnom životu oličenom u Trampovom mandatu, u ovu knjigu sam stavio i šarmantno, elegantno pismo koje je predsednik Džordž Buš Stariji (koji je pozivao na „dobročudniju i blažu“ politiku) ostavio u Ovalnom kabinetu svom nasledniku Bilu Klintonu. To pismo brižljivo i toplo ostavlja po strani beznačajne nesigurnosti i političku zlobu kako bi slavilo zajednički američki ideal. Takva osećanja danas nam tužno nedostaju.

Oni koji žele diskretniju komunikaciju ponovo se vraćaju pismima. Političari, špijuni, kriminalci i ljubavnici naučili su, često na težak način, da je moguće pročitati i objaviti imejlve i telefonske poruke; nemoguće ih je uništiti. Ali često nestaju. Nisu trajni i zbog toga su nezadovoljavajuća sredstva. Uz njih život deluje prolaznije, a uz pisma trajnije. Čak i poruke s najzamršenijim šiframa moguće je dešifrovati. Obaveštajne službe kao što su CIA, GCHQ ili FSB, uz

pomoć odmetničkih sablasnih vojski nezavisnih hakerskih pljačkaša prikupljaju ogromne količine telefonskih poruka. Zbog toga ljudi ponovo počinju da koriste olovku i papir, naročito oni na vlasti: pisma mogu da se sačuvaju, ali, ironično, bezbednija su jer nastaju samo jednom i mogu fizički da se unište. Najviši ruski zvaničnici kažu mi da se danas u Kremlju svi važniji poslovi obavljaju preko pisama i pisanih poruka, na staromodnom papiru ispisanom tradicionalnim mastilom ili olovkom, hemijskom olovkom ili flomasterom, a ta pisma i poruke nose odani kuriri. Nema više doteranih elektronskih uređaja! Trebalo bi na to da se ugledamo: niko od kremaljskog dvora predsednika Putina, te bedemima opasane košnice elektronske špijunaže, ne zna bolje koliko su nesigurne i opasne te lake telefonske poruke i hitri imejlovi. Da, kao što ova zbirka pokazuje, pisma često požive mnogo duže nego što su njihovi autori i pomišljali.

Nadam se da će se čitaoci ove zbirke diviti hrabrosti, lepoti i utrobnoj izvornosti ovih pisama. Dok je tragač po internetu usamljeniji nego ikad među nevidljivim milionima, pisac jednog pisma nikad nije sam. Lord Bajron, čija se kći Ejda pojavljuje u ovoj zbirci, shvatao je to kad je rekao da „samo pisanje pisama sjedinjuje samoću i dobro društvo“, pošto je autor pisma nagrađen toplim osećajem da će s nekim udaljenim uskoro podeliti svoje misli i osećanja. Neka vas ova knjiga podstakne da i sami pišete pisma nadahnuta ovim sjajnim primerima te umetnosti.

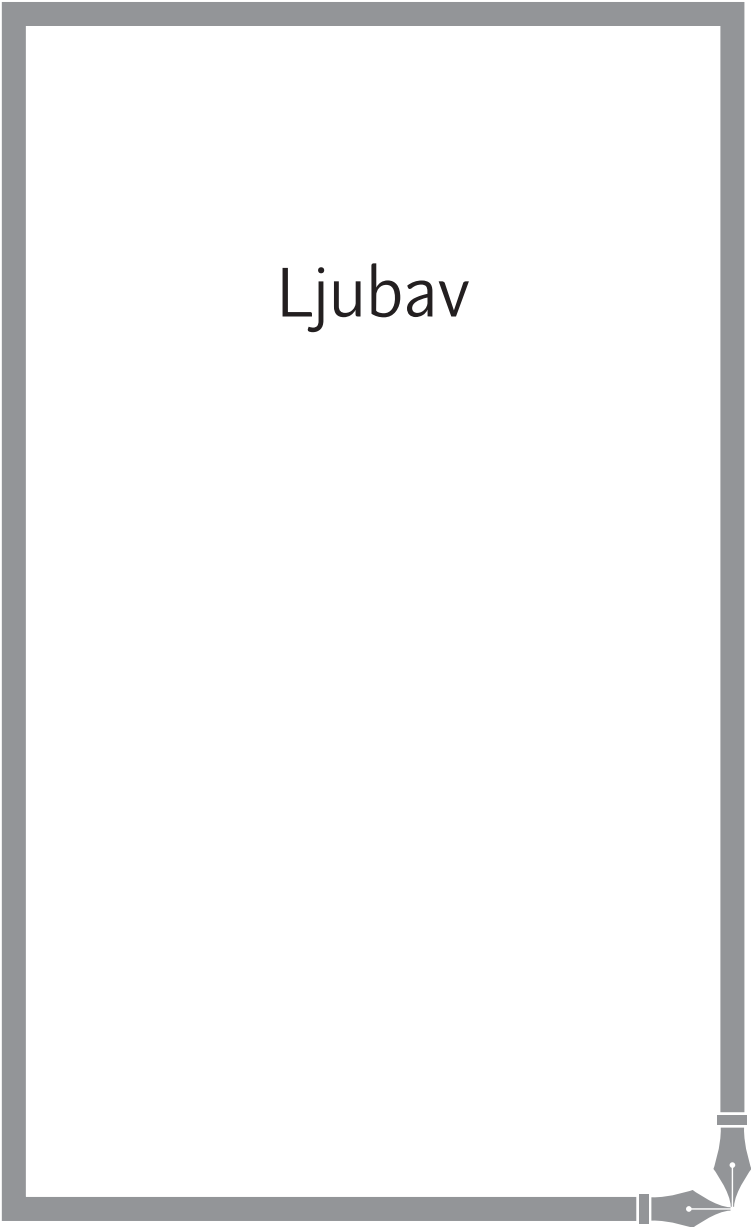
Iskreno vaš,

Sajmon Sibag Montefjore,
maj 2019.

P.S. Nadam se da ćete uživati i u pratećem tomu ove knjige: *Glasovi istorije: Govori koji su promenili svet.*

P.P.S. U nekim slučajevima, kada je tekst bio predug, pojedivosti suviše nepoznate ili se seks ponavljao, uredio sam pisma da bi čitaocu bilo lakše. Osim toga, koristio sam vladarska imena za sve monarhe, čak i ako to nisu bili u vreme nastanka pisama. Tako ih je lakše prepoznati: Elizabeta Prva bila je princeza nejasne budućnosti kad je napisala Plimno pismo kraljici Meri – ali u sadržaju je pismo navedeno kao „Elizabeta Prva Meri Prvoj“. Izvinjavam se ako to nekome smeta.

Ljubav

Henri Osmi Ani Bolen, maj 1528.

Ovo je jedno od ljubavnih pisama koja su promenila istoriju. Henri je bio drugi sin Henrija Sedmog, koji je ugrabio presto za svoju novopečenu dinastiju 1485. Smrt starijeg brata, princa Artura, dovela je Henrija Osmog na presto 1509. Artur je za sobom ostavio mladu udovicu, Katarinu od Aragona, kći španskih vladara. Po dolasku na presto Henri Osmi iznenada je odlučio da se oženi Katarinom. Posle gotovo dvadeset godina braka, kralju je očajnički bio potreban muški naslednik. Imao je samo jedno preživelo dete, kćer Meri. Posle vanbračne veze s mladom dvorankom po imenu Meri Bolen, počeo je da obraća pažnju na njenu sestru Anu, kraljčinu dvorsku damu. Do 1528. zaljubio se u Anu Bolen, mlađu od njega jedanaest godina. Iako je malo verovatno da su telesno konzumirali svoju vezu, kralj je bio potpuno opčinjen Anom. Ona se opirala njegovim pokušajima da je zavede. Njena čednost, prefinjenost, ambicija da se za kralja uda, a ne da je on zavede kao njenu sestru, kao i njena hladnokrvna ohola primamljivost samo su pojačavali Henrijevu strast. Zbog njenog karaktera sumnjao je da ga voli, ali kasnije će gorko prezreti njeno lukavstvo i stravično se osvetiti.

Henrijeva ljubav uklapala se s njegovim ubeđenjem da je njegov brak s Katarinom zapravo rodoskrnuće i da ga je božje nezadovoljstvo lišilo sinova. Zato je naredio ministrima da kod pape izrade poništenje braka. No, Katolička crkva odbila je da ispuni Henrijeve želje u ovoj važnoj stvari, što će dovesti do potpunog raskida Engleske s Rimom i osnivanja Engleske crkve, a to će pak omogućiti Henriju da se oženi Anom 1532. Kad je Ana rodila kćer, buduću

Elizabetu Prvu, ali ne i sinove, Henri joj je okrenuo leđa; pogubljena je 1536.

Moja gospo i prijateljice: Ja i moje srce stavljamo se u tvoje ruke, preklinjemo te da nas blagonaklono prihvatiš kao udvarače i da se tvoja naklonost prema nama ne umanji zbog razdvojenosti. Jer bilo bi zaista šteta da otežavaš našu tugu pošto je razdvojenost dovoljno uvećava i više nego što sam ikada mislio da je moguće podseća nas na pouku iz astronomije koja kaže da što su dani duži, sunce je dalje, a ipak vrelije. Takva je i naša ljubav, jer zbog odsustva smo razdvojeni, a ona ipak zadržava svoj žar, makar s moje strane, a nadam se i s tvoje: uveravam te da je s moje strane čamotinja zbog razdvojenosti već prevelika, a uvećana patnja bila bi nepodnošljiva da nije čvrste nade, a pošto ne mogu da budem s tobom lično, šaljem ti ono najbliže tome, naime moju sliku u narukvici sa čitavim uređajem koji već poznaješ, i žalim što neću biti na njihovom mestu kad te obraduju.

*Ovo ti svojom rukom piše tvoj odani sluga i prijatelj,
H. Rex*

Frida Kalo Dijegu Riveri, bez datuma

Ljubavna pisma Fride Kalo njenom mužu, slikaru Dijegu Riveri, puna su smelih boja i neobuzdanih strasti njene umetnosti – i njenog života. Rođena 1907. od majke Meksikanke i oca Nemca, ostala je delimično nepokretna od dečje paralize, a zatim je teško stradala u gotovo smrtonosnom sudaru

autobusa 1927. Gvozdena šipka probila joj je matericu. Provela je tri meseca u gipsu od glave do pete, izdržala trideset operacija i do kraja života trpela je bolove. Tokom oporavka počela je da slika i upoznala već čuvenog Riveru; oboje su bili levičari i upoznali su se preko Komunističke partije. Dijego je postao njen umetnički mentor. Neko vreme živio je u Parizu, putovao je po Italiji i razvio je sopstveni stil murala jakih boja i gotovo astečki jednostavnih figura s temom istorije Meksika i meksičke revolucije. Dijego i Frida postali su ljubavnici; on je imao četrdeset dve godine, a ona dvadeset.

Venčali su se 1929, ali brak je bio vrlo buran. On je bio rđave naravi i vatreni zavodnik, a ona je imala pustolovine s drugim muškarcima, uključujući i prognanog ruskog revolucionarnog vođu Lava Trockog, kao i sa ženama, između ostalog sa francusko-američkom pevačicom i igračicom Žozefinom Bejker. Ni zdravstvene nevolje ni konzervativni katolicizam većeg dela meksičkog društva nisu je sprečili da razvije svoju umetničku viziju, brižljivo osmišljenu raznobojnu odeću kojom je pokazivala mešovito nasleđe, i svoj slobodni ljubavni život. Dramatični umetnički stil Fride Kalo, raskošnu mešavinu mašte i stvarnosti, čarolije i folklora, nadahnuli su i sam Meksiko i njen neobični život. Sve ovo se vidi iz njenih pisama Riveri u kojima su telesna ljubav i emotivni nemiri često izraženi slikarskim bojama: „Tihi davaoče života svetovima, ono što je najvažnije jeste neprivid. Jutro sviće, prijateljske crvene, velike plave, ruke pune lišća, bučne ptice, prsti u kosi, golubija gnezda retko razumevanje ljudske borbe jednostavnost besmislene pesme ludorije vetra u mom srcu = ne daj im da rimuju devojko = slatki *xocolatl* [čokolada] drevnog Meksika, oluja u krvi što ulazi kroz usta – grč, znamenje, smeh i goli zubi biserne igle, za neki dar na sedmi jul, tražim ga, dobijam ga,

pevam, pevala sam, pevam od sada od naše čarolije – evo.“ Opisuje njihovu ljubav rečnikom meksičkih krajolika, čak i voća: „Žeđ mnogih godina bila je sputana u tvom telu... Ima svakovrsnog voća u soku tvojih usana, krvi nara, horizonta tropske breskve i prečišćenog ananasa. Pritisla sam te uz grudi i čudo tvog obličja prodrlo je u moju knjigu kroz vrhove mojih prstiju. Miris hrastovog ulja, sećanja na orah, zeleni dah jasena. Horizont i predeli, sledim ih poljupcem... Prodirem u pol čitave planete, njena toplota me prlji i čitavo telo mi trlja svežina nežnog lišća.“

Razveli su se 1939. Frida je dugo bila poznata samo kao Dijegova žena – ali sada su njene slike i ogromni radosni murali njenog muža postali nacionalna umetnost Meksika. Što se tiče njihovog vulkanskog odnosa, ona ga je sama najbolje opisala: „Samo planina može da upozna jezgro druge planine.“

Dijego,

Ništa se ne može uporediti s tvojim rukama, ništa nije zeleno-zlatno kao tvoje oči. Moje telo puno je tebe danima i danima. Ti si ogledalo noći. Siloviti blesak munje. Vlažnost zemlje. Oblina tvojih pazuha moje je sklonište. Moji prsti dodiruju tvoju krv. Sva moja radost jeste da osetim prskanje života iz tvoje cvetne fontane koju moja stalno puni da ispuni sve staze mojih nerava koji su tvoji.

Tomas Džeferson Mariji Kozvej, 12. oktobar 1786.

On je američki ambasador u Parizu. Ona je „zlatokosa čeznutljiva Italo-Engleskinja, ljupka... i vrlo uspešna, posebno u muzici.“ Njemu su četrdeset tri godine, njoj dvadeset sedam.